

Li Rantoele

ESTÉ 2019 - L° 90

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del Federâcion Walonreye-Brussele

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hête, 19, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 3€ à limero ; abounmint po èn an éndjoli 5€, papî 12 € - les deus 15€ - à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB (loukîz p. 2).

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécou-pure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Àrdene, la k' i s' prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwêye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê å pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée). Mins eto, padecô e sistinme Feller.

Responsåvte

Les scrijheus sont responsåves di leus scrijhaedjes et les tchoezixheus d' desséns, des abondroets di leus radaptaedjes.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele sont metous dizo licince

Abounmint

Houte di l' abounmint classike so papî, vos vos ploz eto abouner éndjolicmint. C' est 5 uros l' an, a-z evoyî sol conte del gazete. Po 15 uros, vos avoz eto l' papî.

Vos rçuvroz ene hârdêye (loyén) po-z aberweter li minme fitchî ki l' ci k' est imprimé. Sovint, i rexhe on gros moes divant l' evoyaedje pal posse.

I vos fârê co emiler a Lucyin Mahin (lucyin53@gmail.com) ki vos avoz payî èn abounmint éndjolicmint, et insi acertiner voste adresse d' emilreye.

GNFU. Si polèt i esse riprins tot marcant Bén l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » sont sous licence de libre utilisation GNFU.

Èn rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne); ea (fr. eau) se prononce ia ou ê, pratiquement in en Haute-Ardenne; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat), îⁿ (La Louvière, Ecaussines) ou èⁿ (Couvin); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, où, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et où à Nivelles, â se prononce au (ô), â, â, an, ou on selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, où à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

endè (end, ndè, nd) se prononce ènnè (ènn', 'nnè, 'nn') sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en d' ou d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchessî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (1992).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

Moudes a rvinde, ene ramexhnêye di noveles del pene da **Lucyin Mahin**, avou ratournaedje e francès vizon-vizu. Atchtåve å « Muzêye do Pârlaedje e l' Àrdene », po 20 uros + 3 € di costindjes d' evoyaedje; Racsegnes : contact@museedelaparole.be; sûtifone : 0479 220 381.

Spot et ratourneures (d' après Moustî), ene novele ramexhnêye di djhêyes e walon, sicrîte pa **Emile Gilliard**. Atchtåve a l' « Mâjhon des Walons », po 18 uros + 3 € di costindjes d' evoyaedje; kimandes : Aude Antoine info@el-mojo.be

Amour, el tchivâ tabureu (Amoûr, èl tchuvô tamboureû) eyet **Gustin, el lapén pexheu** (Gustin, èl lapin pècheû) deus lives d' imådjes da **Robert Arcq**. Todi el Mâjhon des Walons; info@el-mojo.be; telefone: 071 643 123.

Roukes et pazeas (Rukes èt pazias) ene schôtlêye d' arimés nén co publiyîs da **Renol Hostin**. Papîscrît ritrové ey eplaidî pa Jean Hamblenne; 7,5 uros sol conte BE49 8002 0259 3571 di l' eplaidêu (BP 19 1420 Brinne-l'-Alou).

Adjint Mwasse (Agent Mwasse), on novea roman policî da **Jacques Desmet**. El dimander å scrijheu. Si vos estoz on waloneu, i vos l' evoyrè kécfeye po rén. Axhlåve : 0475 667 195.

Mes meye prumîs mots d' walon, èn imådji (motî e-n imådjes) des Eplaidreyes Titenfass, ratourné e walon do Coûtchant, do Mitañ, do Levant et del Basse Àrdene, e cwate lives diferins. Dimandez lzès eto a Aude Antoine, info@el-mojo.be.

Annouwaire do Rweyâ Cåvea lidjwès (Rwèyâl Cåveau Lîdjwès) avou des tecses des Cåveatis et Cåveatresses di 2018 et do vî tins; Racsegnes : caveauliegeois@gmail.com; tel. 0498 251 570.

Ratacaedje

Mostrez m' ké lingaedje ki vos dvizez...

et dj' advinrè comint çki vos pinsez... C' esteut l' messaedje di l' edito do « Mouchon d' Aunia » e moes d' fevrî, ki l' ratakeu d' siervice [éditorialiste], Dominique Heymans, a Bén vlou rprinde cial e rfondou.

Mâgré tos nos efôrts (eyet les cis di tos nos camaerâdes des ôtes corons did pattavå l' Waloneye), i nd a co brâmint ki pinsèt ki l' walon, c' est ene viye afwaire inutile, disfindowe u pa ene binde di co pus vîs, des « croûlants nostaldjikes », cwè !

I pinsént-t e walon

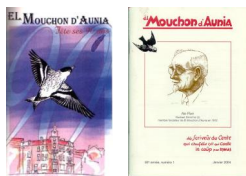
Ådjourdu, dj' a eveye di lzeu dire ki, s' i ravizrènt çoula d' pus près, i s' rindrènt – putete – conte ki : do lingaedje ki vos dvizez dipind l' manire ki vos ravisez l' monde.

Eyet did la, vo manire di pinser.

El Waloneye s' a basti come ele s' a basti, a comincî des anêyes 1800, paski les djins pinsént-t e walon.

E tos les cas, mi, dji croe ça.

Minme les monsieurs [les élites] estént à moens bilingues, çou ki m' fwait dire k' i n' divènt nèn todi pinser e francès dins leu tiesse.

Cwand nosse Dominique sicrijha li ratacaedje (edito) roci âdzeu, dins l' Mouchon d' Aunia, al fén dl anêye 2018, i n' si dotéve dandjreus nèn k' i fjheut ouve d' advineu.

Come d' efet, c' est vormint sbarant – a bon – li diferince inte li Flande eyet l' Walonreye âs vôtâedjes do 26 di may. Les pârtais del foite droete ni rascodèt k' des groumiotes el Walonreye. Insi, Nâcion, li seu d' zels ki dj' a yeu l' ocâzion do lére leu programe, ni fwait ki

Come dins l' Tchant des Walons

Les paroles do Tchant des Walons, c' est nèn des biestreyes. Dji vos invite francmint a daler lzès rlére. I m' shonne ki vos î trovroz deus troes verités.

Dominique Heymans (a hintche) al bibioteke di Sint-Pire e l' bate di dvizes sol fime « Li langue âd dibout del linwe »

Co âdjourdu – eyet ça, adon k' no lingaedje a do mâ a s' mintni – dji so persouwadé k' i nos e dmeure ene pitite sacwè. Par egzimpe, **cwand on raguide les rzultats d' on vôtâedje : c' est todi l' democraceye ki wangne**, eyet par la, el liberté – sins

Come d' efet...

0,16 âcint des vwès â federâ et 0,47 â Pârlumint walon.

Dj' aveu Bén rî tot veyant leu slogan « on est cial e nosse mâjhon », et les nos d' leus candidats: Salvatore Russo, Van Den Ende, Knevels, Buys, Crovatto (tos « etrindjirs » avou djuisse 4 ôtes djins âs nos d' famille walons).

Tot â rvier di çoula, el Flande, ça a stî on gripaedje al copete pol pârta ki rprezinte li foite droete (Vlaams Belang). 12 âcint â federâ, vozôtes. Rén

voleur daler cachî pus lon dins l' politike.

On n' pout nèn acertiner ki ça s' passe del minme manire patocosté l' eure d' âdjourdu !

Anêye des spotchîs lingaedjes

Come dji so seûr k' a çk' i m' shonne, les manires di dvize, c' est des manires di pinser, eyet ki tchaeke còp k' on pied on lingaedje divins l' monde, on pied on moircea d' Umanité, dji m' di ki vla l' ocâzion d' edvinter « une année des langues minoritaires ».

Mins... ça egzistêye dedja...

Paret minme ki c' est ç'-n anêye ci !

Av dedja veu ou Bén etindou ene sacwè, vos ?

Si way, alez rade nos l' dire !

Alez, dji supôze ki nos ârans l' ocâzion d' endè rdvizer.

E ratindant, pinsez e walon dins vo tiesse, ça vos assistêyrè po dvizer l' lingaedje ki vos savoz !

Dominique Heymans, e moes d' djanvî 2019.

k' çoula. Tantea ki li rwè Flipe s' a sintou oblidjî di rçure leu prezidint dins ses prumîs rcweraedjes po vey kimint çk' on vike. Et kimint gouverner l' Beldjike avou ostant d' adire inte les deus mwaisses bokets do payis (Flande et Walonreye).

Gn a co brâmint des tchances k' el govienmint federâ dimeure dins les limbes on bea gros long tins. A s' dimander s' on n' s' è pôreut nèn passer...

Walonreye / economeye

Ene bressene nén come les ôtes

I gn a tos les djoûs des bressenes ki s' metnut so pî dins nosse payis walon. A Mont-Sint-Wubert, e Roman Payis, ene bressene nén come les ôtes a skepyî : li Bressene Coperative et Pârticipative di l' Ône, ou Bressene di l' Ône [Brasserie de l'Orne].

Dins nosse monde ki rote so s' tiesse, dijh-nouv djins d' Mont-Sint-Wubert et des viyaedjes d' avâr la s' ont rashonné dins l' idêye di retonder ene bressene dins ç' viyaedje la, k' esteut si télmint rlomé po ses bires. Oyi, taiss, c' est la k' on bressive li fameuse « Vi Tins » [Vieux Temps].

Economeye sociâle

Ene bressene asnêye so cwate pilés : (1) ene produccion ecolodjike, (2) ene bire vindowe coinreçmint [localement] fwaite avou des dénrêyes et des houbions (vraimint) coinreces, (3) ene bire fwaite avou les djins (les coperateus ont tchaeke ene pârte do tcheté [capital]) et (4) avou ene sâme [but] sociâle, et nén djusse po rffé des cwârs. Il ont insi metou so pî ene « société coperative a finalté sociâle » à moes d' djulete 2018.

Prumî bressin

Po n' nén fé come les ôtes, il ont ramexhné 35.000 uros po-z atchter des tenes et des éndjins po poleur bressî, a pârte do prumî lite, dins leu prôpe haswè - ki c' est ene pârteye des bastimints des ancynnès bressenes al « Vi Tins ». Paski troes cwârts des « bressenes » ki s' enondnut asteure fwaînut fé leu prumire livrêye amon èn ôte bresseu, a façon. Ça fwait ki nosse mwaisse

bresseu, Djan Cayron, ki les lijeus del Rantoele conoxhnut bén, et les mimbes askepieus del coperative si dennut radjoû toutes les cénk samwinnes, on dimegne, po bressî 900 lites d' Ôrnwesse [Ornoise], li prumire bire del bressene. Après ene samwinne di levaedje et cwate di wåde à froed, des ôtes coperateus vegnut mete li bire e botaye.

Sovnance del « Vi Tins »

Come dit, li bressene s' a astalé dins l' viye sâle di bressaedje del Bressene Grade, ki fjheut l' Vi Tins et l' Lefe disk' e 1996. Les tûleas [carreaux] djaenes et bleus pavant les meurs dispu les anêyes céncwante dennut al plaèce ene airance did dins l' tins.

Li brâ [malt] est fabriké avou do oidje biyolodjike di troes cinsîs walons et l' houbion provént d' on coûtiveu biyo d' Po-prindje.

Li bressene sayrè d' aspoî li diswalpaedje del coôteure d' on houbion pus coinrece

dins les ans a vni.

Les drâxhes [drêches] sont reployeyes pa on boledjî po fé do pwin. Mins eto come crâxhe dins l' comosse do djârdén pâtaedjî d' Mont-Sint-Wubert, eyet pa on cinsî po sognî ses vatches.

Li bressene sayrè di dner on pô d' ovraedje dins l' viyaedje et fé viker les produjheus et les comieces in-dependants.

Democraceye

Li rotaedje del coperative est foirt democratike : tchaeke coperateu a l' droet a ene vwès à mwaisse raploû, k' il âye atchté ene seule pârte ou vint. Ça fwait ki tot l' monde a s' pitit mot a dire.

Po crexhe et sorviker sins piede di liârd, li bressene a enondé on houcaedje à capitâ des ptitès djins po-z arâvler 350.000 uros. Avou dedja dpus di 200 djins k' ont atchté des pârtes do tcheté, li bressene est câzu presse po s' ahessî avou les éndjins k' elle a dandjî po s' displayî.

A boun etindeu...

Si vos inmez l' boune bire et ki vs voloz prinde pârte a on por-djet nén come les ôtes, alez taper èn ouy so www.brassieriedelorne.be po sawè les ca et les ma.

Jean Cayron, li 2 d' djun 2019

I n' est nén a s' prumire saye, nosse mwaisse bresseu

<== Sayes d' etiketes

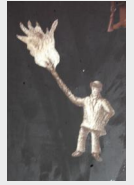
saye di travaedje [fermentation] ==>

Tourisse el Walonreye

Viziter l' Trô d' Han e walon ?

C' est l' pordjet da Djôzef Collard, èn ome d' après Rotchfoirt, k' end aveut ddja djâzé dins èn emile e ... 2012.

Aler rcweri dins les pus viyès mailettes [courriels] di voste emilreye, c' est come rinaxhî dins on vî gurnî. On î trove tenawete des trezôrs.

Emilaedje et remilaedje

Tot forguinant insi dins mes vîs messaedjes, dji touma lanawaire (sins m' fé mâ) so onk da Ziré Malet. I djheut çouci : « Voci di l'ovraedje po cwand vos vs anoyîz dzo li solea do Marok. Dji vos sohaite bén do plaijhi. »

L'ovraedje k' i djheut, i l' aveut rçû di s' camaeråde Joseph Collard :

« Vola li tecse e francès ki dj' a rçû des grottes. Lucien Mahin m' avoz dit k' il î rwaitreut. Si vos lyi ploze fé parvini, dji vs payrè ene trapisse li prumî côp k' on s' vièrè. A bénrade. »

Gn aveut la, come atelmint, ene dijhinne di tecses e francès, dinant les esplikêyes des guides ki fjhèt viziter l' trô. Mins li prumî esteut ddja rmetou e walon.

Vo m' la don ki riscrît a l' ome :

« Dj' a rtruvé vosse messaedje do moes d' octôbe 2012. Nén sbarant ki dji n' l' a nén lî, ça, e fén mitan do moes d' octôbe, dji so-st e condjî éndjolie (dj' ô bén ki dji n' mi raloye waire al Daegntoele).

Mins dji m' endè rpinti; c' est témint interessant, et bén scrît, ki dj' end a fwait sol pî sol tchant ene pådje Wikipedia. Et dj' endè câzreu eto voltî dins l' Rantoele 90 di l' esté 2019.

Si vos av porshuvou l' vizite, n' âyoz nén peu di m' evoyî li shûte do tecse.

Ziré a wangnî s' trapisse, poy k' i m' a revoyî l' emile. Mins mi ? »

Et Djôzef ni târdja waire a m' recassî :

« Bén sbarant di rtrouver ci la

djusse asteure. Dji câzéve i gn a kékes djoûs di ç' pordjet la : fé des vizites del grote mins e walon.

E 2012, dj' a stî vey li directrice, Madame Malou, po lyi prezinter l' idêye.

Elle esteut d' acoird so l' atuze et ele m' a metou e hant [en contact] avou des guides des grottes. C'est come ça qui dj' a yeu on tecse di prezintaedje e fjhant des vizites avou les guides po vey comint k' ça s' passève.

Dj' a dmandé a Ziré et a l' binde del soce da Julos po fé tradure e walon li tecse ki dj' aveu, et po l' rimete a djoû.

C' est insi ki vo avoz yeu l' tecse.

Dji m' va riwaitî po l' shûte del vizite, mais dji n' so nén e m' mâjhon asteure. Dji rintere djudi.

C' est ene boune idêye di mete li tecse so Wikipedia, mins dj' âreu ene pitite rimarke. Dji n' vôreu nén dner l' idêye des vizites e walon a ds ôtes ki ndè profitrênt. Ci n' est nén l' prumî côp ki ça m' arive !

On s' pôreut mete d' acoird so on pordjet.

Dji m' ocupe di rprinde kontak avou li directrice des grottes. Dji vos tén â corant di s' decidaedje.

Si elle est todi d' acoird, on pôreut fé ene riclame po les vizites, pol tradujhaedje ki vos avoz fwait, pol publiyaedje dins Wikipedia, po l' Rantoele 90, po l' tâvlêye di walon d' Rotch-

foirt, po l' grope des efants do walon da Colette Hansen, et po tos les cis ki rmetèt l' walon so les rays dins l' coine di Rotchfoirt.

K' è pinsez ? I gn a co des trapisses a wangnî. »

Po-z ataker l' vizite

Bondjoû mes djins. Dji so Bén binâjhe ki vos estoz tertos vaici. Nos alans fé eshonne ene vizite ki nos va moenner dins li stoumak di nosse Fâmene; dins l' trô edou ki l' Aiwe di Lesse si va catchî po rsôrti après aveur passé dabôrd vint-cwatre eures dins les boyeas des tienes di Han.

On fameus trô, on grand trô e tere, rimpli d' camoussaedjes edou ki l' Lesse si pied dins l' noer.

Li cminçmint et l' coron del grote ont todi stî e-n ene plaeece eyou k' les djins ont vnou viker. Ca ces trôs d' rotche la estênt leu dmo-rance.

Il a falou ratinde li 18inme sieke po k' les omes fougnants cmincénxhe a rwaitî çou k' gn aveut inte li boutche et l' cou del montagne.

Savoz Bén, cwand gn a on trô, k' il î fwait crou, k' il î fwait noer, les djins ont todi l' misse d' aler vey çou k' i gn a laddins. C' est insi k' il ont discovrou les 14 km – et co hay – di boyeas dins l'panse do tiene di Han.

Âjourdu, nos alans seulmint fé ON kilomete et dmey. Li restant, c' est po les sincieus et les omes-fougnants.

Nos estans dins on payis d' castinne [calcaire]. Gn a disca passé 60 metes di graevlaedje dissu nozôtes.

(shûte sol Wikipedia walon a « Trô d' Han »)

Lucyin Mahin, li 31 di may 2019; tecse del vizite : Ziré Malet et les copineus del « Soce Julos ».

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (51)

Djan-Mi ès djoke

Ene grande (eyet bele) pådje di l' istwere do spòrt dins no payis vént d' ès tourner.

Djan-Michel Saive a décidé di djoker ès càrire di djouweu d' pign-ponk. Ès dierinne pàrteye, c' esteut el 9 di may conte l' Estoele Basse Sambe a Oderguem.

I faleut bén k' çoula arive on djoû. Branmint do boutaedje a l' Federâcion eyet à Comitî Olimpique et Eterfederâl, mins sortot ene coixheure a s' pî i gn a sacwantès samwinnes ont fwait k' i finixha pa s' decider.

Nouzome palmaresse

El pus grand des pondjisses belje di l' istwere a on gros palmaresse. On pout dire k' il a marké l' istwere do pign-ponk câzumint 35 ans durant.

El petit Djan-Mi a vnou à monde el 17 di nôvimbe 1969 a Lidje. A poenne aveut i 13 ans k' i discrotchive ès prumire vinowe e-n ekipe nacionâle senior. Et radmint, e 1985, i s' astalève à dzeu do tenisse

di tâve nacionâ e dvinant tchampion a 15 ans. Po shuve, il a radmint apougni l' plaèce di prumî Bedje a Rémo De Prophetis.

C' est l' cominçmint d' ene bén fameuse càrire k' a duré 30 ans sins s' djoker. Il a finit pa piede ès plaèce di prumî e 2015 avou l' djonne Cédric Nuytinck, k' aveut 20 ans di moens ki lu. So tot ç' tins la, Djan-Mi a yeu 25 tites di

tchampion nacionâ. Sacwantès anêyes, i l' a pierdu a cåze d' ès fré Flipe ki djouwéve bén, mins k' a dmoreé dins l' ombe do pus ví del famile.

Il est málâjhey di mete roci totes les riscompinses, mins sacwantes meritnut d' esse dinêyes. Spòrtif di l' anêye, el merite esportif, vice tchampion d' Urope, prumire plaèce mondiale 515 djoûs durant, vice tchampion do monde, dimorer dins les 12 prumîs

uropeyins, cope d' Urope des clubs tchampions, medaye di bronze à tchampionat do monde a Chiba eyet co ds ôtes medayes di bronze et d' ârdjint.

El Viyete pu Oderguem

Djan-Mi a fwait les beas djoûs del Viyete-Tchålerwè [La Villette] 22 ans à long avou 22 tites di tchampion d' Beljike e tchampionat, 20 copes di no payis, 7 ligues di tchampion et d' Urope des clubs eyet on tite di tchampion do monde.

Cwand kel Viyete a yeu des traeyins di liârd, l' ome est evoye a Oderguem.

Il est dvinou Prezidint des sportifs à Comitî Eterfederâ

(COIB) eyet eto Prezidint d' el Comission po les sportifs des comitîs olimpikes.

En 2014, il esteut lomé po l' dijhinme còp « sportif di l' anêye ». Il est cnoxhou come estant ene sakî ki voet voltî el esportivité. Eyet : a dayeur erçû eto l' diplome do comitî eternacionâ do ferplai.

On pout dire ki, tot e djouwant, i s' amuzéve . Il a eto pàrticipé a on spectåke « Show ping » avou les frés Taloche, ès fré Fiipe eyet l' umorisse Pierre Theunis.

Il a pàrticipé a set Djeus Olimpikes pus k' el pign-ponk a rintré oficirmint e 1988 a Seyoul. Eyet dispu, i les a fwait tertos. C' est dayeur ès mierseu ergret, c' est k' i n' a djamây repoirté ene medaye às Djeus.

Ertraite

Il a anoncî si ertraite eternacionâle a l' âdje di 46 ans, mins a radjouté k' i tneut co a djouwer sacwantès anêyes. A moumint k' i rmete ses paletes dins l' ârmwere, on pout dire ki c' est ene grande pådje di l' istwere bedje - eyet scrîte pa on Walon, cobén - ki vént d' ès tourner. !

Jean Goffart, li 13 di may 2019

Nateure

Les fotchrês [frelons] di l' esté

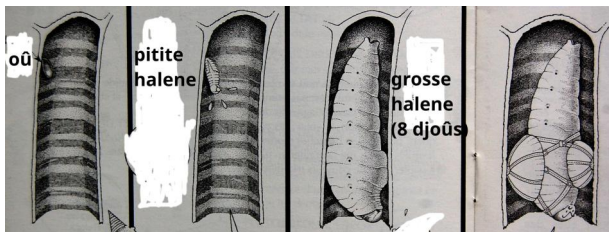
Les meres fonnetes s' ont dispierté à bontins (loukîz l' Rantoele 89 a l' minme pådje). Les cenes k' ont cwité leu bôre trop timpe ont stî edjalêyes. Li meyeu moumint, c' est à cmince do moes d' may.

Dins les cenes pus târdowes, end a k' ont volou fé do pirate : aler scwater li wespireye k' ene ôte aveut ddja apougnî.

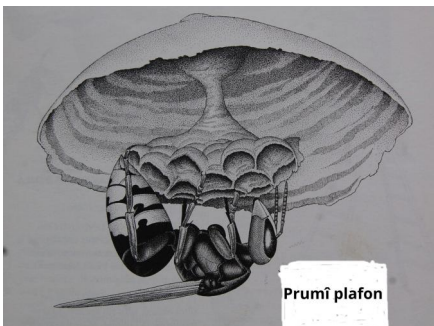
À cmince, li rinne atakêye si doet disfinde tote seule. Après, cwand gn a ddja des ovrires di discloyowes, c' est zeles ki wârdèt l' intrêye do ni. Et touwer l' « rinne terrorisse » d' on còp d' awiyon.

Ponaedje às ovrires

Ces ovrires la vinèt des oûs ki l' mere fonnete a cmincî a ponre, tchaekc còp k' ele bastit on possinet d' covaedje. L' oû est agritchî à plafon do possinet li halene si va diswalper tot crexhant a valêye.¹

Gn a cwarante sifwaits possinets ecassîs onk dé l' ôte, dins l' prumî plantchî - dijhans purade « plafon ». Mins les halenes ont dandjî d' trinte digrés po crexhe. Adon, i fât fé on paraplu d' ratchâfaedje.

Les prumîs ovrires vont rexhe diviè l' 15 di djun, ene tos les djoûs. Zeles, ele ni vikèt k' 40 djoûs.

¹ Desséns et mwaissés racsegnes : gazete «Li Houôte».

Les ovrires a l' ovraedje

Les ovrires divèt nourî les halenes avou des bokets d' insekes. Ele tchessèt tos les insekes, minme les wesses et les moxhes al lâme. Ele vont minme apicî les moxhes dins les araegnreyes. Divant d' rapoirter à ni, ele les còpèt a bokets, et n' ripointèt ki l' cofe [thorax] la k' gn a les musses des aiyes, des bokets avou toplin des proteyenes.

Zeles, ele ni magnèt pupont d' « tchâ », mins d' jusse des djus d' fleur (gn a pont d' plaeece po l' amagnî solide passer dins l' vinte, cåze di leu « taeye di wesse »). Les halenes lezî dnèt ossu ene gote di scraetchete divant d' magnî leu râcion. Cwand i ploût e moes d' djulete, et fé grande air, les ovrires n' ont k' çoula po viker.

S' i fwait froed, les ovrires moussèt dins les possinets vudes et fé tronniker leus aiyes po wârdèr ene boune timperature dins l' ni. S' i fwait trop tchôd, ele vont fé intrer d' l' air tot fjhant aler leus aiyes.

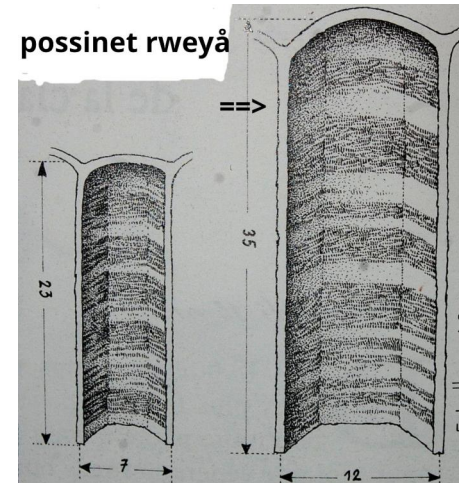
Li royinne al pinsion

A pârti do moes d' awousse, li mere fonnete prind s' pinsion. N a des ovrires assez po fé tot l' ovraedje. Ele ni fwait pus k' ponre.

Li moes d' awousse, c' est l' hôte sâjhon avou li pus d' insekes (ovrires et halenes) dins l' ni. Les ovrires boutèt 24 eures so 24, minme del nute, al clairté del lune. Gn a waire d' insekes come ça, nén ddja les wesses, ki « vont coûtchî avou les poyes ».

Al mitan do moes d' awousse, les ovrires si metnut a fabriker des pus grands possinets, po

les djonnès rinnes et rwè fonnets.

Les rinnes, c' est des oûs edjermonés à moumint k' i sont ponous (li rinne a ene potche avou do djermon do mâye dispu s' « mariaedje » l' anêye di dvant e moes d' octôbe).

Si ele ni mete pont di spieme, c' est des mâyes ki vont rexhe des grands possinets. Les mâyes n' ont pont d' awiyon [dard, aiguillon]. Si ele mete do djermon, c' est des royinnes a divni [futures reines] ki vont moussî foû.

Adon, ele ni pond pupont d' novelès ovrires (ki c' esteut eto des oûs edjermonés, adon des frumeles).

Al rintrêye, li scole est rimpleye

E moes d' setimbe, come i cmince a fé pus froed, les ovrires vont fé des « dobes vitraedjes » âtoû del fonnetreye. Et rbasti des noveas pilés ki siervèt d' crotchets inte les astaedjes do ni, pask' i dvènt pezant avou les halenes di rinnes et d' mâyes ki groxhixhèt.

Cwè s' va-ti passer à waeyén-tins ? Dji vos l' dirè l' còp ki vént.

Lucyin Mahin, studia aprusté po les scoles di Bive des 23 et 30 d' octôbe 2018

Crustinnisse / Tchanson e walon

Li « Veni creyator » e walon

Ime del Cécweme [Pentecôte], ki les paroles e latén fourît scrîtes pa Raban Mâr, èn ârtchuveke di Mayince, viè 800.

La ddja ene bele hapêye ki dji l' a ratourné e walon. Taiss k' ây, poy ki c' esteut e 2005. On l' a tchanté l' prumî cōp e l' egljhe a m' messe di mariaedje e 2009.

Rimaedje

Gn a pont d' rimes dins l' mwaisse modêye e latén. Dj' end a pont metou nerén dins m' ratournaedje e walon.

Ime 8

V i-noz, Sint-Sper, ki fwait ttafwait ; Vi-noz
vey li fwè di vos djins, Et si rim-pli del grâce do
cir Les pwetrenes ki vs a-voz prusti. (Al difên:) Âmen.

2. Vos, k' on croet k' est nosse Rapâjhteu,
Li Bistoke li pus grande do Pere,

Vicant sourdant, ignire, amour,
Ey ôlmint po froter so l' âme.

3. C' est vos ki nos bistoke set cōps,

Doet del droete mwin da nosse Popa,

Dobès notes

Gn a toplin des voyales avou des dobes u tripès notes dins l' tchant e latén. Si est i rekis di les noter dins l' modêye walone. Dj' a metou les voyales avou des dobès notes e crâssès letes, et sorliner ces crâssès letes la po cwand gn a troes notes sol pî.

Come di djusse, n' a nou

halcrosse E avou ene note dissu.

Pårticion

Li poirtêye est metou dins l' clé do. Li muzike atake adon et fini so l' note sol. Les notes ki sont djermales, po lzè tchanter eshonne so l' minme sillabe, sont bén aclapêyes ene a l' ôte so l' poirtêye e gregoryin.

Djôr Sfasie li 6 di djun 2019

5. L' afronteu, tchessîz l' lon evoye,

Dinez nos li pâye ki tént bén ;

Vos ki nos moenne, waitîz al voye ;

K' on fouxhe schapé di totes les rascråwes.

6. C' est vos ki nos fwait sepi l' Pere,

Et cnoxhe si Fi k' i voet voltî,

Et croere e vos todi sins rlâtche,

Li Sint-Sper d' onk et l' ôte des deus.

7. K' i fouxhe beni l' Bon Diu li Pere

Et l' Fi k' a raviké des moirts,

Fouxhoz beni, vos, l' Rapâjhteu,

Disk' a todi et po todi. Âmen.

Les halcrosses E [E muet] dins les tchansons e walon

E walon, li halcrosse E (E mouwea, E muet) ni s' prononce MÂY. Insi, dins les viyès viyès tchansons e walon (« Harbouya », « Po fé danser Piron », « Prindez vosse baston, Simon », « Li ptite gayole », « Mi feye, mi feye »), gn a mây pont d' note ki s' aspoeye so on halcrosse E. Mins nerén, les prumîs tchansonîs e walon ont xhiné les tchansons e francès, la k' on tape sins ratna ene note so on halcrosse E, foiravant al fén do vers. End a insi des câkêyes dins « Li bea bouket », « Leyî m' plorer » ucobén « Lolote ».

Sacwants tchanteus d' asteure (come Mimile u Djhan-Pire Vervî) prindèt asteme a n' mete nole note so on halcrosse E. U d' tchanter deus notes

sol sillabe di dvant, s' i gn a des sfwaitès faitindjes dins l' mwaisse pårticion.

On câzaedjisse come André Gauditiaubois a trové ene sûtêye piceure po les compôzeus èn pont mete di note so les halcrosses E : tot biesmint, i n' les scrît nén dins s' tecse Ey adon prinde ene piceure ortografike di dvant Feller. Metans on riscireut li prumî coplet do « bea bouket » insi : C' esteu on' sacwè d' dro-ol / L' ôt' djoû-oû, dj' a-aveu-eu sto-on' cro-ol /... (estô di : C'esteut one sacwè d' droIE / L' ôte djoû, dj' aveu-st-one crole).

Li Rantoele às belès-letes

Limero 45 (rawete al Rantoele l° 90 del campagne 2019)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vraiy temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Li catchete (V)

Popa est el piole; moman vént d' esse ramassêye pa les « bloûws » pask' ele hapéve di l' amagnî dins on grand botike. Mi, dji n' vou nén aler dmorer dins ene famille d' ascoye, come efant d' djudje. Ça fwait k' dj' a décidé di m' catchî dins on cahoutea mon d' nosse vijhén. Les djindâres ont sogne ki dji n' fwaiye li fén d' mi, ca dji vén d' elzî telefoner ki dj' esteu e mitan d' on floye et ki m' naçale prindeut l' aiwe.

Cwand on-z est a s'-t àjhe, à rcoe e s' màjhone, divant s' tévé, a forbate avou des soçons, on dit k' ça passe rade, cénk munutes. Bén mi, dji vos l' pou dire, pa còp, ça deure des eures. Cwand vos rawaitîz vosse telefone et ratinde k' i xhiltêye, cwand tot çki vs avoz fwait, ça berdouxhe plin vosse tiesse, ça n' est nén les munutes ki contnut, c' est les sgondes.

Dji rawaitive les gotes di plouve ki tcheyént a mes pîs pa ene trawêye dins les viyès panes. Tot s' comaxhive dins m' tiesse, come l' aiwe avou les poussires del cahoute.

Dji veyeu m' pa ki tapéve li cwâte avou les ôtes prijhîs e prijhon, sins sawè tot çki m' tcheyeut so l' dos. Dji veyeu nosse man boerler come ene sote après si pitit gamén. Dji veyeu Bernârd pesteler avou s' telefone e ses mwins tot ratindant prandjire po m' houkî. Dji veyeu l' commissaire diner des ôres sins rnigter a ses omes inte deus còps d' telefone.

Et, tot d' on còp, dji m' a rindu conte ki ça n' pleut nén roter insi. Ki dj' esteu ene biesse. Tot l' fime a rpassé dins m' tiesse come si dj' î esteu. Dj' a veyeu l' commissaire taper on limero so s' telefone :

« Alo, Mayeur ? »

« Oyi, c' est mi. »

« Commissaire Pourea, vaici.

« Ça î est, dj' a rtruvé l' gamén. »

« Abén ! Ouf ! Bravo, commissaire. Ça lyi va Bén ? »

Li mayeur, djel voe evi. Dji n' l' a djamây veyou, mins Bernârd mi l' a dné a conoxhe. C' est s' pa k' est medcén del famille, adon vos veyoz ça did ci. Bernârd, i schoûte todi tot, aprume çou k' i n' doet nén étinde. Vola l' portrait tot raetchî k' i m' end a fwait. C' est on gros pezant canada ki n' sondje k' a boere et a magnî. I fwait des promesses a tertos. I câze come s' i n' sereut nén la et, divant d' eraler, il arive co Bén k' on doeye dispiarter les djins k' ont vnou pol schoûter. I lyi boute on vinte come on tchenonne.

Ça odève come ene vôte à lârd, k' i s' è fotéve come di l' ancarante. En efant pierdu dins ene barkete ki poujhe l' aiwe, i n' si freut todi nén on pli a s' vinte avou ça. I pleut responde a s'-n àjhe, sins târdjî, inte deus còps d' fortchete. C' est ça k' a fwait enonder l' commissaire.

« Dji vos vou dire ki dj' sai a pô près ewou çk' il est, c' est tot ! Çou ki dj' so seur, c' est ki l' gamén est trimpé, k' il a fwin, k' il est hodé moirt et k' i s' catche dins ene barkete ki prind l' aiwe ! »

« Cwè çki vos m' racontez la, Pourea ? Vos djouwez avou mes aburtales, la ! »

Ci còp la, li mateur, il aveut candjî d' coleur. I dveut awè do mà po rloper. Adon, l' comissaire end a profité po lyi dner l' vessete di s' vicàreye :

« Dji n' a nèn l' air di vleure rire did ça, Mateur. Dj' a yeu l' gamén so s' sûtifone. I n' mi vout nèn dire ewou çk' il est à djusse. Et des barketes so les boirds di l' aiwe a Outchârd, i gn a on kilomete à long. Sins conter les cenes ki bagnnut e plin mitan. S' il est bén la, li tins k' on l' trove, i serè trop târd. »

Mins l' gros lård ripurdeut radmint li dzeu. Après tot, i s' è foteut come di s' prumî panea.

« Dins ç' cas la, vs estoz mà emantchî, Pourea. Vos âriz dvou fé dpus d' atincion à gamén divant d' ebarker s' man. K' alez fé asteure ? »

Les djins, c' est todi come ça, djamây di leus fâtes, todi les cenes des ôtes.

« Mi, nèn grand tchoi, a pârt cachî après l' gamén. Mins vos, vos dvrîz telefoner a vosse fré, et l' oblidjî a rprinde li mame do gamén po l' fé bouter dins s' botike. Li gamén, i n' sondje k' a ça. Si s' mame ni rtrove nèn s'-t ovraedje, ça toûnrè co pus mà. Et, por mi, i n' a nèn toirt, l' efant. »

Li comissaire et mi, ns avéns les minmès idêyes. Dj' aveu bén fwait di m' fiyî a lu. Mins ci n' esteut nèn lu l' mwaisse. C' esteut l' ôte.

« Hôw ! Pourea ! Mi fré ni rpudrè djamây li mame do gamén : c' est baligand et li cpagneye, ces djins la ! »

Et vola, c' end esteut broke di viole. Asteure, li comissaire diveut rawaitî l' eure tot s' dijhant k' i n' esteut nèn co àd dibout d' ses royas. Mâgré tot, il aveut co ene triyonfe e ses mwins :

« Dj' ârè ptete des mizeres, Mateur, mins dji n' serè nèn tot seu. Sondjîz on pô : s' on n' ritrove nèn l' gamén, s' i s' neye et si les gatzîs apudnut tot çki s' a passé, dji n' vòreu nèn esse a vosse plaeece, nèn co al cene di vosse fré. A m'-n idêye, i gn ârè pus waire di pratikes po-z aler às dinrêyes adlé lu. »

I n' aveut nèn co achevé ki l' gros lård s' enondève a si stronner.

« Lebon insi, Pourea ! Dji comprend bén

k' vos nd avoz disk' al pupe, ki vs avoz a rdire so l' manire do viker des djins, mins ça n' est nèn a mi ki vs alez raconter nimpôrtu cwè. Adon, divant d' amete les djins, fijhoz vost ovraedje ! »

Et, sins ratinde li response, il a rclapé s' telefone.

A l' ouxh, so l' toet del cahoute, li plouve continouwève a bate mezeure. A croere k' ele saetchive al mitrayete.

Oyi, ça dveut esse insi k' ça s' aveut passé. Comint aveu dj' sitî biesse assez po m' sinte pus malén k' zels tertos : les gableus, li mateur, si fré, nosse pa, nosse man, Bernârd ? Tertos !

Di raedje, dj' a laté m' pî dins l' ouxh, ki s' a stî rclaper so l' muraye d' âdfoû del cahoute. C' est la k' dj' a veyou l' Robert, astampé, trimpé del tiesse disca ses pîs, ki s' apreuteut a moussî dins s' cahoute et ki vneut do vey passer s'-t ouxh a deus centimetes di s' binete. Il a froncî des ouys tot m' rawaitant, ene miete surprins, mouwer sacwants mots foû d' ses lepes, et totshûte i m' a rmetou.

Dji m' a sintou biesse come on havet d' tcherete. Mi plan n' valeut nèn ene pixhete di cok et, àd dizeu, dji m' aveu fwait prinde pa on vî losse ki purdeut plaijhi a s' aler pormoenner al plouve. Pa on tins parey ! C' end esteut dtrop po mes spales. Dji m' a peté a braire. C' est adon ki l' gobieu a findou ses lepes tot lådje.

Come d' azâr, c' est jusse a ç' momint la ki m' telefone a xhilté. Dj' a loukî l' Robert tot lyi mostrant m' djeyessem avou l' air do m' voleur escuzer.

« Toenne ? »

C' esteut lu, mins, minme si dj' âreu vlou, dji n' saveu drovi mes lepes.

« Toenne, ti m' etinds ?... C' est mi, l' comissaire. Schoûte, mi gamén. Dj' a des bounès noveles por twè et co po t' man. Ene foirt boune nouvele, Toenne. M' etinss, Toenne ? »

(a shuve)

Jacques Desmet
novele k' a fwait prumî
pris al bate des Scrijheus
do Cinte, El Lovire, 2016.

Nosse Walonreye del campagne

L' esté, sorlon Jean-Pierre Van Overmeire

ombrire des stamenes d' ene xhilete (dé) / pieles di rozêye so ene rôze

<--
Tchampion-
åbusson
racrolé

wesse a
l' ovraedje -->

volants
sminçons

Rowe di strin
et antene
radio

oidje ki mele (ki djaenit, mins k' i gn a co
del vete) (foto da Djan Cayron)

Ces pådjes ci, c' est da vozôtes

Vos î ploz eplaidî des belès fotos e couleur del Walonreye (del minme sâjhon k' el limero del gazete, et dabôrd, prinjhés 9 moes pus timpe), oudon-bén des desséns a vey avou l' walon. I vos nos les fât avoyî on gros moes divant l' atacmint del sâjhon (metans, e moes d' awousse po l' erî-sâjhon 2019).

Imådjes da Jean Goffart po sorire u po tuzer

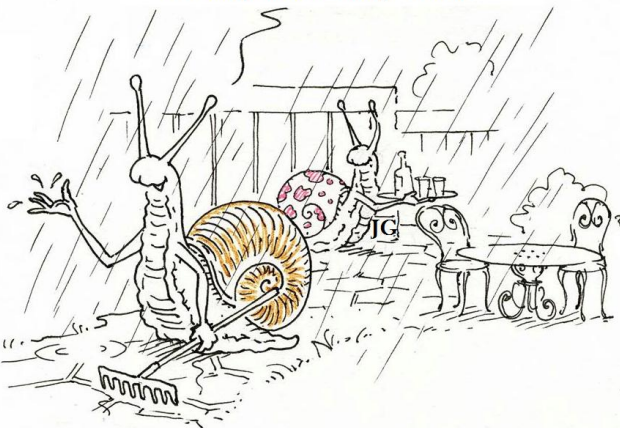
- Mins eyou çk' on eva ? Gn a co onk ki s' prind po on malén : i vout k' on djoke les lâchîs d' balon ! El madjiye po les efants !
- Bén oyî, ça mannit les oceyans.
- Eyet on fwait cwè po les gros bateas d' plaijhance. Ça, ç' n' est rén !

I fwait tchôd ! Dji vos arindje on ptit Mokito...
Nos l' boerans eshonne ! Aprustez vo touwea... eee, vo fistou !

I va fêt tchaud ! Dji vos-arindje in p'tit Moquito ...
Nos l'bwèrons échène ! Aprustèz vo tîyau, ... euh, vo fèstu !

Si l'bia tims continûwe, nos d-alons pouwêr mindjî à l'uch'!

Si l' bea tins continowe, nos dalans poleur mindjî a l' ouxh !

Bén oyî, avou Djan dissus radio Quartz!

El dimègne di 8 à 10 eûres,
èrquèrtchèz vos bat'riyes
en choûtant "èl tchant d'no coq"

Batreye fwebe !!!

El dimegne, di 8 a 10 eures, ertcherdjîz vos batreyes e schoûtant « El tchant d' nosse cok ».

Bén oyî, avou Djan dissu Radio Cwarse !

Imådjes po rire del Blawete

(avou ene pitite sovance del minme cogne di nost ancyin dessineu)

- Dji vs a dmandé di vni ca vosse fi est foirt « tièsse e l' air » el classe...
- Mande escuze. K' avoz vs dit ? Dji n' a nén oyou.

- Ki poloz vs fé po k' dji ravize Monica Bellucci ?
- Lyi spiÿî s' gueuye !

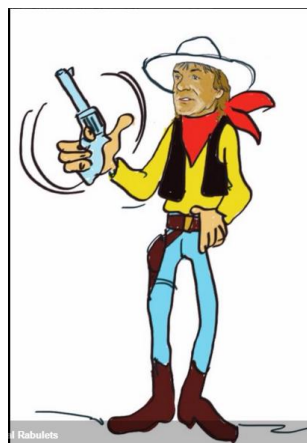

- Adon, vos vs avoz dismaryî sins margaye ?
- Awè. Mi, dji wåde l' âdvins, et lu l' âdfoû

- Cwè ? Dj' âreu polou siervi come coviete
- Oyi. El cene d' ene gazete, mins c' est trop târd.

- Di, mame ? Voleuss on valet ou ene bâshele ?
- Eee... dji voleu djusse ateler mes basketes.

Vacances roci et pus lon

Tchesteas d' Modâve et d' Rinâstinne (Ôvîfa) (fotos da Djan Cayron)

guerites di pladje
(foto da Jean-Pierre Van Overmeire)

pladjes
(fotos da
Lucyin
Mahin)

<== Fiesse di Notru-Dame d' awousse a Djudla
(foto dizo libe licince Wikipedia)

Belès sovances di mes estés al campagne

C' esteut on plaijhi di sorlever l' djustice d' aiwe, di l' ashire sol boird di l' abuvroe. Po cmincî, l' aiwe arivéve a ptits goirdjons tot passant par li stroet gozî divant di s' enonder e-n on gros trûtchon. C' esteut avou ene riscompinse po-z aveur hertchî li tcherete a mode tot montant l' voye do Croupet.

I n' les faleut houkî k' on còp : « Vinez, pitites, vinez ! » et, dà coron del waide, les deus vatches sòrtixhént di l' ombrire do gros tchinne. Dji crâyive [saisir], foû d' on brouhisse di noerès âmonnes, li xhame, on solide ashia d' bwès so troes pîs.

Li saeyea bén resseré inte les djambes, mononke fiestixheut les tetes do pés avou ene nokete di crâxhe sitindowe avou l' pâme di s' mwin. Come les prumirès airs d' on zimzim, les prumîs spritchas d' laecea digntént so l' alu do saeyea. Tot s' emontant, les spritchas purdént ene grosse vwès à mitan di ptits bizants stourbions. Blankete, leye, roemyive tot schoyant s' tiesse... et les moxhes. Cobén, avou s' cawe, ele sorlevéve li calot amerikin di m' mononke ki lâchive on sounant « nodidju ».

Ene dierinne foice so les tetes et l' saeyea esteut plin a raboird. Ene tape

sol gros del pate di drî, et l' vatche fijheut on pas d' costé. Avou precôcion, li laecea coreut doûçmint divins l' djustice ki mes mwins ratnént, tot passant houte del pîce sins taetche do coloe... mins tot wârdant ene muzeure po rimpli l' covra del djustice !

Sins rprinde alinne, dji beveu l' tchôd laecea a gros goirdjons; on lite ! Li gosse montéve ezès narenes. Dji gletéve on pô tot rpurdant mi alinne.

« Louke tu avou t' gros boudak ! » Mi stoumak aveut houzé...

Ene grosse reupe cloyeut l' eurêye. On bouneur di tos les djoûs ezès vacances d' esté. Tot m' sovnant, dji soreye di tos mes « prumîs » dints.

eplaidî e francès divins « Annonce de Vielsalm » avou come tite « Buccolique

authentique » siné « Li p'tit Djozeph » e moes d' djanvî 2019; ratourné e walon pa Joseph Docquier, e moes d' may 2019. Li mwaisse tecse est so les « Berdelaedje », avou ene hårdêye odio metowe sol Wikipedia walon

Froumadje di gade às celeris

C' est ene pîce di teyâte da André Mottet, nén co djouwêye, ki nos fwait plonker dins on monde ki les belès-letes e walon n' avént co mây aboirdé : les cinsîs biyo, et les controleus di l' AFSCA u des contribucions.

Ake 1, sinne 1

Florimont (li cinsî biyo) : *(intere do hintche costé, wangne li dresse, endè rexhe on missel, et ndè saetchî foû ene foye di papî ployeye e cwate. I s' segne.)*

Pâter d' on djârdinî ! Ey, valet ! Djârdinî et martchand d' verdeures emacralêyes... Infén.

Priyire d' on bon djârdinî

Binamé Bon Diu, dinez nos ene miète di plouve tos les djoûs; dijhans la : dispu doze eures del nute disca troes eures à matén. Mins vos savoz bén – vos ki sait bén tot – ki ci doet esse ene pitite plouve, doûce et tchôde, s' i n a moyén.

Sereut ç' trop vos dmander – divins vosse grande bonté – di n' nén fé ploure so les cromptires k' inmèt brâmint mî li setcheur ki l' crouweur et ki pôrént atraper l' mildiou, s' elle ont tchôd et k' elle sont frexhes e minme tins.

Dinez nos del bele rozêye tos les djoûs; nén trop di vint, waire di bijhe, et des viers

di tere a pougneyes. Saetchîz nos foû di spexheur tot tchessant les picots [*altise du chou*], les lumçons et les halenes di totes sôres; sipârgnîz nos des gurzeas et des grossès nûlêyes.

Binamé Bon Diu, fijhoz lure li solo del djournêye, tot doûcetmint à matén, nén trop foirt a nonne, et pâjhûlmint al vesprêye. Vos savoz bén, la : ene boune tcholeur nén trop setche.

Mins, di l' esté, dinez nos di tinzintins ene bele pitite cawe d' oraedje – puvite k' ene grosse timpeesse. Alez, djans ! fjhoz po on mî, et on vzel rindrè al coleke dimegne ki vént. Amen

(*Ladsu, i s' rissegne. N a-st Onoré k' amousse, mins Florimont n' l' a nén co veyou*)

Et tant k' on-z î est (*i rtoûne si papî, et rpâterniker*)

Priyire pol diâle

Dji vôreu bén k' les pouces di set cint meyes crapleus tchéns vinexhe ravadjî li drîmint di ci-la ki m' a vnou fé araedjî – k' a droviet l' ouxh di stâve des gades li samwinne passêye – et ki les bresses di ci dmey-cougnî la divnexhe trop courts po k' i n' si polaxhe mây pus greter. Amen ossu.

Onoré (si neveu, on studiant k' est al fén d' ses condjîs) : Hê, la ! Ké novele, pârén ! Vos djâzez tot seu, asteure ?

Florimont : A ! m' fi ! (*i l' rabresse*) Neni neni ! N' âyoz nole sogne ! Mins dji so ene miete so mes niers avou l' afwaire des gades. Vos savoz bén k' i gn a ene sakî k' a vnou, djudi passé al nute, drovi l' ouxh do stâve des gades, et k' elle ont bizé evoye.

Onoré : Bén awè, djel sai bén, puski c' est mi k' a corou après po les rapicî. Et djustumint, la, pârén, ni rovyîz nén di m' diner ene dringuele especiâle, savoz. Paski cori après cwénze gades ki spitèt evoye dins totes les coines do vijaedje, ça n' a nén stou tot seu.

Florimont : Dji n' a wåde del rovyî, m' fi. Mins tot ratindant, vos les avoz rapicî e mi ptit djârdén speciâ, wice ki dj' ahive del tchene [*chanvre*] po mes colons.

Onoré : Del tchene, et del toubak e catchete.

Florimont : (*ki mete si doet so ses lepes*) pus bas... pus bas... Awè, ey elle ont pâr sicroté li mitan d' mes plants d' toubak. Et (*tot somadjant*) distrût tos mes celeris biyo. Dji n' è sârè pus vinde nouk.

Onoré : Vos n' avoz k' a les moure a farene po fé del sope.

Florimont : C' est ene idêye, tén, çoula ! (...)

Les gades k' avént magnî les celeris avént stî modowes [*traites*] et l' feme do cinsî end aveut fwait do froumadje k' elle aveut vindou a troes u cwate pratikes. Inte di zeles, li barone Fraziye do Granbouxhon des Vetès-voyes. K' aveut radjoû li djoû di dvant avou l' notâre Prospere po loukî al succession di si ome. Al nute, ele s' apoente mon Florimont, e minme tins ki l' curé Doné, k' a stî priyî a soper.

Fraziye (Sinne 36, Ake 3) : I m' a dit k' dj' aveu stî hapêye, et k' ses confrés d' Lidje m' avént tapé la tote nowe... mi dismoussi come ene robete, k' il a dit. L' eure a passé. Dj' a propôzé à Prospere di magnî on boket d' froumadje avou mi. Ki dj' aveu djustumint on novea froumadje k' Ortanse m' aveut dné à matén. (...) Bén nos avans magnî tote li bolete di froumadje. (...) Ey adon, tot d' on côp, i nos a prins a tos les deus ene eveye di diâle – vos veyoz çou k' dji vou dire. (...) et pu, l' notâre, c' est on fameus specialisse, et come dj' aveu pierdou l' abitude... Et pu nos l' avans fwait (*tot bas a l' oraye do curé*) cénk côps rote et rote.

Curé Doné : La bele afwaire ! N' a rén avou ça, puski i n' ârè nouk ki poitrè des coines. Vos estoz veve et lu, dismaryî.

Fraziye : Awè, mins vola ki l' lét s' a leyî ndaler, sprâtchî avou les acrobatreyes do notâre. Et dji m' a rtrové li cou e l' air, dins les ploumtions, dizo l' bedreye. Et savoz bén çou k' on-z a trové vola ? (*dimandez l' tecse complet à scrijheu, loukîz p. 22*)

Spôrt cåzu did dinltins

Li ptite bale à tamis dins les anêyes 1960

C' esteut on mwaisse espôrt walon et brusselwès disca tant ki l' fotbal nel vegne disdjoker, tot come les ôtes djeus d' bale. Sovnances.

D'j' avans vaici Willy Leroy, k' on cnoxhe po brâmint des cayets... sortot come teyâteu. Mins i n' nos va nén cåzer d' teyâte l nos va cåzer d' ene sôre di djeu d' bale, motoit meskinowhe pol djoû d' ouy.

La céncwante ans

Li Rantoele (L.R.) - Eyou çki vos avoz veyou djouwer l' djeu d' bale, vos?

Willy Leroy (W.L.) - Al plaèce Jourdan, a Brussele. Mins i gn a 50 ans d' ça.

L.R. - Comint çk' on lomève on terén?

W.L. - On balodrome

L.R. - Est ç' on mot k' on dijheut coranmint ?

W.L. - Coranmint. Come on dit èn areyodrome po les avions, on velodrome po les velos, on bolodrome pol petanke.

L.R. - Cwè çki vos nos vloz mostrer la, Wili ?

W.L. - C' est on want del pitite

bale à tamis, come on djheut.

L.R. - Ey adon, comint k' ça s' djouwève?

L.R. - Waitîz li dzo. Ça a l' air d' on shabot di tchvâ, hin ? Mins c' est nén on shabot di tchvâ. C' est come on poujhoë d' bwès [grande cuillère à farine].

On meteut do noer savon dins l' fond.

On passéve si mwin dins l' want k' est fwait di spès cur di vatche.

Cwand l' livreu livréve li bale, on tneut l' want à hôt et on sayive di racassî l' bale sol talon. Ele rôléve dins l' fond d' nosse poujhoë, ey rispiter på betch.

Li tamis

L.R. - Et, li livreu, i n' a pont d' want, lu ?

W.L. - Nonna ! i n' a pont d' want. Mins i n' est nén dins l' djeu, lu. Il est à est à tamis, a 7 metes do ptit djeu.

L.R. - C' est cwè, ça, l' tamis ?

W.L. - Dandjreus k' po on prumî, c' esteut on raidje di sâvnire [tamis de sablonnière].

Mins bénrade, on nd a fwait come ene pea d' tabeur, avou on ceke di fier, metowe so troes pîs. Dayeur, e francès, li spôrt si lome ossu « balle au tambour ».

Al taxhlete

L.R. - Des côps, i livrele al taxhlete, k' i paret. Cwè çki ça vout dire. Esplikez on

pô.

W.L. - Al taxhlete, c' est : on prind li ptite bale, on l' fwait rdjibler sol tamis, et, cwand on l' vout ramasser, on frote si pantalon et on tape dissu.

L.R. - Et, dins ene tchanson da André Hancre, riprinjhe voltî pa Bob Dechamps, on ôt co des ôtes ratourneures po recassî l' bale, come « al basse mwin » u « à talon » ?

W.L. - Al basse mwin, ça dji

n' sai nén.

L.R. - Et à talon ?

W.L. - Por mi, li talon, c' est ça (i mostere li cou do want, pa padrî).

L.R. - Et comint çk' on conte les ponts ?

W.L. - C' est pa 15 dji croe: 15, 30, 40, come à tenisse. Mins dji n' sai pus, hin, dji di ça insi.

responda rascodou pa Lucyin Mahin, li 15 di may 2018; schoûtâve et veyâve so VoBuzé (taper: Youtube, Lucien Mahin, Willy Leroy), recrâxhî a pârti do Wikipedia e picârd; loukîz sol Wikipedia e walon : Pitite bale à tamis.

Li tamis est metou a 7 metes do ptit djeu et il n' sieve ki po rivler (livrer). Il est fwait d' on ceke di fier, 40 cintimetes lådje, metou a 20 cm hôt, so 3 pîs. Le rivleu (livreu) doet fé rdjibler li ptite bale sol tamis eyet l' ratraper kékes metes pus lon po bouxhî dsu.

Sourdant : imådje et esplikêye des Cmons d' Wikipedia, eberwetêye pa Geoleplubo, dizo licince di libe kissemaedje.

Novea live e walon

Powinmes sol guere di 14

... ki l' tite, c' est « 14-18, ça sreut l' dierinne ». Ci côp ci, ci n' est pus des longuès letes d' on piyote a s' mame (rilijhoz cisse coirnêye cial, sol minme pådje, el Rantoele 89), mins des libes vers, taeyîs avou on cizea di scrinî.

Si on croet l' adrovaedje e swalon da Dominique Heymans, « el Cristian, dji n' sai nén ké microbe ki l' a hagnî, mins c' est ene boune sôre, cwand on lét çou k' il a vudî. »

Et porshure insi: « Ça fwait cint ans k' après pus d' cwatre ans d' ene parfonde nute, el solo s' a levé, el onze di nôvimbe a onze eures.

D' ene escrijhete a l' ôte, di Saradjevo al victwere, Cristian nos fwait rfé l' tchimîn, el deur tchimîn di ces anêyes la. »

Saradjevo

Ci fourit dins cisse veye la, si lon did ci, k' on petåd [pétard] va enonder « on teribe oraedje », e plin esté. Fât croere ki c' esteut ene macrale, mucheye dins les astokêyes (bouxhons) des tienes di Serbeye k' a shoflé ç' petåd la d' on viyaedje a l' ôte, e-n on « biesse djeu d' domino ». Mins n' aveut co pont d' teyesséf po dire les noveles a fwait.

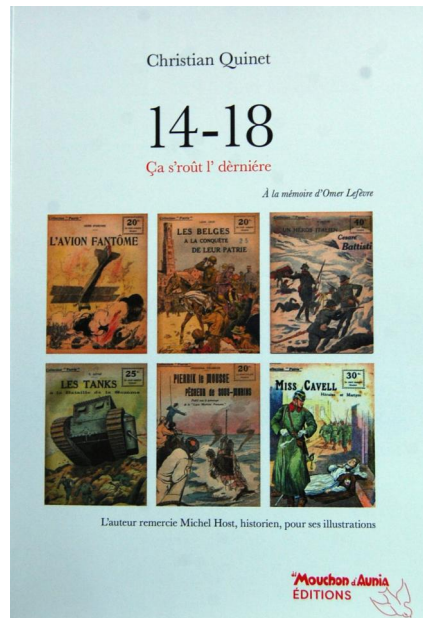
Adon, fâre ratinde ki totes les clokes si metexhe a triboler eshonne. « Sereut ç' li fiesse ? Way, ti ! c' est l' diâle k' a drovi l' bal do sonk. » Mins ns n' avans sepou cwè ki cwand « l' vijhene a toké a no-n ouxh et criyî k' c' esteut l' guere. »

Pormoennåde ?

Des deus costés do Rén, c' est l' minme traeyin. On lzî va fote li rapasse, a ces Fridolins / Francès la. Tot tchantant, on pavoe [coquelicot] dins l' gueuye do canon do fizik, e contant des asblawetes [plaisanteries], on alève bérade esse a Berlin / Paris.

Mins c' esteut conter sins l' diâle ki fjheut rôler ses dés, lahôt, padzeu les nouwaedjes. Cwand l' ôrlodje s' a djoké a Sdan, i nd a tant rî k' il end a

brai.

Roci, so les cwatre ans

Les mâlès keures des « casses al ponte » : èn oficî a tchvâ dimande li voye di Fleuru a on djambot, ki lyi acsegne avou s' bresse; l' oficî n' trove rén d' mî, po li rmerciyî, d' apicî s' sâbe et d' lyi côper s' bresse. C' esteut âs cwate bresses di Djili (croejhlâde di voyes). Asteure, end aveut la cénk, di bresses.

On powinme sol fwîn. Li bassineu a vnou hoûler dins s' grand coirnet k' i gn aveut des petotes a l' estâcion. Ene pôve comere î vore abeye abeye « e-n emantchant ses aiyes di mame, eyet voler âdzeu des toets avou s' kertin agrawyî a ses pates ». Mins brosse di gade ! Gn aveut ddja pus k' des paletes. Si ptite bâshele si va continter di cwate foyes di salåde po soper. Et nén ddja vleu mostrer k' i gn a des lâmes k' acrouwixhèt ses iys. « C' est l' vint d' bijhe el coupâbe. »

Ene pådje di tinnûlisté avou l' lodjeu almand ki dene on boket d' cou d' souke (rodje souke, sucre candi) a l' efant

des mwaisses lodjeus, tot lezî fjhant comprinde ki, lu eto, a deus efants, làvâ e l' Almagne.

So l' Izer

Deus bokets dissu l' vicaedje so « ene plope di tere, / ene pougneye di sâbe / on tontea d' mer. »

Deus dragons ki s' touwnut e minme tins, al bayonete. Li lune si vént maryî al tere, po fé des trôs dins l' daegn (trô d' obus et fosse po-z eterer les moirts). Motoit ene clignete al ramexhnêye d' arimés da Dominique Heymans « Trôs dins l' lune. »

Dins les trintchêyes, magnî ene macayance [bouffe infâme] di rates et d' crouwâs. (On est lon do restorant âs anweyes des « Letes di guere d' on piyote »).

Ovrer po l' innmi...

Er divni traite mâgré lu. C' est l' planete des ovrîs des trefilreyes, ki fabrikèt des fis âs ronxhes [fils barbelés]. Des fis ki vont espaitchîs les nosses di s' sâver des camps d' prijhnis, et mori la « dizo l' mitraye des ôtes, agrafyîs a sacwants picots. »

Mins, dizo l' pene precocioneuse do powete, c' est l' fi âs ronxhes ki dvize, manire di n' nén codâner les ovrîs ki wangnênt la leu crosse.

Mins les patrons, zels, ni sont nén pardonés (cabén ki, s' il ârênt yeu clôs les oujhènes, gn âreut co yeu dpus d' mizere). « Po-z apower (rimpli) leus potches / â martchî do noer ôr / i payèt-t e poure â canon; / Et k' les dânés crevéxhe ! »

Dji n' a nén co tot lî !

Lucyin Mahin, li 6 di may 2019

Ôte novea live e walon

Roukes et pazeas (*Rukes èt pazias*)

C' est on papîscrît da Renol Hostin, ki Djan Hamblenne a rmetou l' mwin dsu. Et l' eplaidî dins les regues, avou on limero ISBN, cobén (mins sins cwârs do ministere po fé ene bele coviete).

L' eplaidéu kimince pa rfé ene biyografeye do scrijheu, çou ki n' aveut djamây sitî publiyî. Fât dire k' il est Bén metou po çoula : il ont stî vijhéns a Cîné sacwants anêyes à long.

Èn ombion foû-ordinaire

Si dji vs dimandéve di trossî l' ombion [*définir le profil*] d' on scrijheu e walon standârd, me-tans k' vos coûtrîz çouci :

Ome, avou on ptit no Bén walon (Djan, Djôzef, Hinri...), dedja vî cwand i cmince a scrire, vinou à monde et moirt dins l' minme viyaedje u l' minme veye; mwaisse di scole u curé di s' mestî; scrijhand so l' bon vî tins, u so si efance, avou les mots et l' accint walon k' il oya dins s' près-cotoû [*environnement immédiat*].

Couye berdouye cwand on corwaite li vicâreye et l' ouve da Renol Hostin.

I skepeye a Librâmont e 1911, et s' fwait batijhî d' on no k' i gn a nén des cints : Renol. Ey eco : on l' rashît « *Renold* » so les papîs del comene, et « *Reynolds* » sol redjisse di bateme.

Si pa provént d' Brâ (dlé Librâmont) et c' est on scriñî. Nosse Renol va-st aprinde li minme mestî. I l' egzercêyè a Cîné, come bôreu d' tcheyires et d' fâstroûs [*garnisseur de fauteuil*] et rifjheu d' vîs meubes. Mins il acsegrè ossu li dessinaedje d' industreye [*dessin industriel*] a l' institut Sint-Kéentin d' Cîné.

Moudri pa s' tins d' prijhni

Prijhni e l' Almagne tote li guere di 40, il endè va wârdè ene kernaxhe dins s' cour, ki serè on sourd d' inspirâcion po toplin d' ses powinmes. Ey eto po deus d' ses pîces di teyâte: « L' ome » (nén datêye) eyet

« Nosse gamén » (1956).

Portant, dit-st i s' vijhén divnou s' publiyeu, les noerès idêyes k' i diswalpêye dins ses scrîts ni sont nén advinâves dins s' veye sociâle. Ca c' esteut èn ome di boune resconte, foirt doûs et binamé, k' a todi coraedjî li gamtea k' esteut l' Djan Hamblenne a wârdè l' walon Bén vicant.

Tinmes

On crustin ki nel catche nén. Totes les grandès valixheures del vraiye rilidjon crustinne vont soude a tot còp bon dins ses powinmes.

Li compatixhance po les pôvès djins, disbâtcheyes, disseulêyes.

*Elle a molou trop d' poennes /
Ele n' a yeu k' do laton / Les
belès djâbes d' avoenne / Ont
pouri sol sâvlon*

*Ele n' a pus k' sacwants croes /
Po sotni dins l' vesprêye / - des
nuks à dbout des doets - / On
tchaplet ki xhiltêye*

Mins des hàvlêyes di rprotches po les madrombeles :

*A cwè tuzez, mamjhele / Po
esse si grandiveuse ? / Est ç' di
vos croere si bele / Ki vos
divnoz grigneuse ?*

*Beaté n' deure nén lontins / On
l' etere sovint djonne / Ele n' a
waire di parints / Ki corexhe
après nonne.*

Et todi rivni so les valixheures des vîs, ki les djonnes volnut schover evoye.

*Dji pinse afeye / Às grands
efants / Ki n' ont del veye / Ki
l' moirt-taeyant.*

*Lzî fâreut dner / Ene bele usteye
/ Po ramexhner / Les pâtes di
swele*

*I n' savèt nén / K' on vî rustea /
K' a tos ses dints / C' est çki gn a
d' mia.*

Rimes et pîtaedje

Li ptit boket cial âdzeu vos mostere ki nosse powete n' est nén halcrosse po nos toirtchî des vers foirt courts. Vaici, do cwate-pîtaedje [*quadrisyllabes*]. Ene sacwè d' ôte ki vos avoz motoit rlevé. Dins l' riscrijhaedje e rfondou walon des 28 vers ciddé âdzeu, li rimaedje est todi bon, apus k' po : usteye / swele.

Ça nos mostere co on còp li grande mwaistrijhe do walon. Et n' fé rimer ki des mots k' ont l' minme foninme u morfinme. Nén ewaerant, poy ki l' fijheu d' arimés est ossu on dictionairî. Si motî « *Contribution au dictionnaire du parler de Ciney* » (1975) a shuvou ene ramexhnêye « Des spots et des ratourneures d' amon nozôtes » k' aveut vudî e 1971.

Po lère ses ouves

Atchtez todi li ptit livret ki vs avoz les racsegnes al pådje 2. Adon-pwis, si vos vloz radjouter des powinmes, tos les cis k' ont stî eplaidîs dins l' ramexhnêye « *Fleurs dialectales* » del « *Propriété terrienne* » sont rmetous so l' Aberteke. So ene ricwirrece, tapez : « Hostin; site: rifondou.walon.org » et vos dvîz ateri dsu.

L' eplaidéu lu-minme ricnoxhe ki nosse powete va rcweri des grands mots. Rén d' pus normâ po on scrijheu. Adon, fât kécfeye awè si motî dzo les ouys po comprinde des passaedjes k' i gn a. Rén d' rujhûle a çoula. Il a stî riscalé et metou so les fyis la ddja ene bele hapêye. Pol trover: [Wikipedia.walon: C13](http://Wikipedia.walon:C13); et âdzo del pådje, « *hârdêyes difoûtrinnes* » [*liens externes*].

Fiesse às lingaedjes walons 2019 : ocupaedje coinrece

Strimaedje di « Moudes a rvinde »

C' est on gros cint d' djins k' estént la al sâle di djimlastike di l' atenêye do Bork [Saint-Hubert-ville].

Ene grosse mitan, c' esteut des efants des scoles di Sint-Hubert et Atrivâ, vinous po vey leus ovraedjes adjinçnés po cisse fiesse la avou l' Aisse del Tuzance Fâmene-Ardene po les bans do Hôt d' l' Aiwe di Lesse [Maison de la

neu da Lucyin Mahin. Avou des belès dijhêyes come « Pagnol a fwait ene trilodje; ebén, Lucyin Mahin end a fwait ene os-su ». Et hâyner les troes tômes d' « Ene bâke so les bwès d' l' Ardene ».

Divant d' passer l' craetchoe à scrijheu, on-z a yeu droet à tchantaedje des cwate coplets do Tchant des Walons pa Souzane Mahin – et sins papî, cobén – acpagnêye à piyano pa Fabian Beghin.

Spitch Mahin

Lucyin Mahin ni va nén témint djâzer di s' live, mins purade di l' avni

do walon. Et lijhî les râjhons pocwè k' i nos fât schaper ci lingaedje la :

- paski c' est l' seu lingaedje k' a mây sitî foirdjî ciddé e l' Walonreye, et dandjeus k' i gn ârê nol ôte k' î skepeyrê djamây.

- paski, sapinse a Jean Guillaume, on peupe ki pied s' lingaedje pied si âme.

- pask' on payis k' a on lingaedje da sinne pout diswalper [développer] on meyeu vicaedje-eshonne [convivialité] et di l' eterloyance [solidarité] inte di ses djins ; et mî acmoide [intégrer] les abagants [immigrants] ki s' î vnet astaler.

- paski l' walon, c' est on vrai lingaedje, et nén on saké patwès, come on nos l' a ca-trucimé des ans et des razans à long. Ene vraiye langue, di dj', k' egzistêye dispu li 11inme sieke, k' est scrîte dispu les anêyes 1600 et des, avou ene rilêye di grand scrijheus, inte di zels li Djôzef Calozet d' Nâwinne. Ey ene vraiye literateure ki, mâlureuzmint, les Walons zels-minmes ont rnoyî [reniée]. Et adon, k' on n' aprind nén dins les scoles.

Culture Famenne-Ardenne en Haute-Lesse] (Loukîz l' Rantoele 89 p. 21). Ey eco, ene des classes, li cene k' aveut fwait li tchanson e walon, esteut-st evoye al mer, po les condjîs d' Pintcosse.

Dins l' ôte mitan, on ricnoxheut des waloneus d' on pô tos costés. Des tchanteus come Mimile (Vincent Delire) u Bruno Picârd, des scrijheus come Joseph Docquier (ki ratoûnrê li spitch e francès), Willy Leroy u Jean Hamblenne; des teyâtreus del dramatike di Veskeveye; des ciberrôbaleus do walon come Jacques Werner. Avou les copineus d' Libin et les scolîs d' Bive, des djins do payis do Bork, ça fjheut ene boune peclêye ki drovênt leus schoûtoes bèn à lâdje cwand li scabene del Culteure do grand Sint-Hubert, Anne Henneaux a ataké l' prumî spitch, avou on long passaedje e walon (vos l' trovroz so ene videyo « Vo-Buze » metowe so l' Aberteke; waitîz p. 23).

A shût : li pretchaedje da Pire Otdjâke, prezidint do Muzêye do Pârlaedje e l' Ardene, ki va rasplitchî tote li cârire di walo-

Le Wallon en Fête
Salle Athénée Royal, 9 Avenue Paul Poncelet
à Saint-Hubert

Gratuit!

Mercredi 15 mai 2019 15h

Infos et réservations : MOFA (Emilie Lecœur) 0496/17 24 67

« Moudes a rvinde » (Meutres à gogo)
Présentation, en présence de l'auteur et de l'éditeur, du livre en wallon de Lucien MAHIN
Projets scolaires (4-5-6ème primaire)
- So nosse voye (clip vidéo en wallon)
- Poblâedje e walon (doublage en wallon d'extraits de blockbusters)
- Li scole fôu sewere / A Paradis des comeres (cours métrages en wallon)
... et beaucoup d'autres surprises en wallon !!!

Une organisation de la MOFA en Haute-Lesse en collaboration avec l'ASBL « Li Rantoele », le Musée de la Parole en Ardenne, l'école fondamentale-libre de Saint-Hubert, l'école fondamentale communale d'Attrivâ, la Copineye de Libin, la bibliothèque publique et la Ville de Saint-Hubert.

Avec le soutien de la Ville de Saint-Hubert et du service des langues régionales congénères de la Fédération Wallonie-Bruxelles

Disk' asteure, todi.

- paski l' mouvmint d' mondiâ-lijhaedje capitalisse ki nos vicans dispu 50 ans n' a pont d' avni, et k' i nos fârê rivni, voye non voye [que l'on le veuille ou non], a des sociétés basteyes pus près des djins do payis.

- paski : rimete on pô d' walon pattavâ dins l' vicaedje administratif et economike del Walonreye, ça pôreut esse ene clapante manire di dner di l' ovraedje a toplin des djonnes ki sont-st assaetchî pal tuzance d' avâr ci. Et dabôrd, èn nén dveur endaler à diâle et co pus lon po-z avê ene plaèce.

Mins aprume, paski raprinde li walon, nosse divant-prumire langue [AVANT-PREMIÈRE LANGUE], c' est on bon plan po-z etrinner nos roufions et nos crapâdes [garçonnetts et fillettes] a fé del djimlastike dins leu tiesse, ki lzî vénrê bèn a pont po-z aprinde li neyerlandès, l' inglès, l' almand, l' espagnol, l' arabe, l' amazir – inte di nozôtes soeye-t i dit, tos lingaedjes ki dj' tire mi plan avou, mi ki vs câze e walon – u l' chinwès.

Adon-pwis, gn ava l' prezintaedje des ouves des scolîs et scolresses. Deus des troes pordjets rascodît on pris del Fiesse às lingaedjes walons, et-z esse riprezintés a Lidje li 18 di may.

Fiesse às lingaedjes walons 2019

Mwaisse raploû a Lidje

Ciste anêye cial, c' esteut l' Muzêye do Vicaedje des Walons [Musée de la Vie wallonne] k' ascoyive li grande fiesse do semdi. Si avént i metou les cosséns so les xhames [les petits plats dans les grands].

Li programe kimincive a 9 Leures à matén, avou des coferinces so les ôtes pitits lingaedjes et les piceures k' i metnut e-n alaedje po sayî d' sorviker.

Mins, sol minme tins, les standes des soces pol walon estént ddja à lådje. Tantea ki, avou les rabressaedjes des ôtes soçons et soçones raploughisses, et kékes bates di dvizes avou les prumîs vizi-teus, dji n' a sepou esse dins l' sâle do troejhinme plantchî ki po li spitch da **Jean-Baptiste Coyos** sol basse.

Conferinces

Gn a 700.000 baski-câzants e l' Espagne, et 50.000 e l' France. Li basse est siervou dins l' posse [à la radio] dispu

1982. Gn a des scoles d' enai-waedje linwistike (câzaedje rén k' e basse) ki cminçnut ddja dins les creches, avou 500 ac-segnants pol Payis basse francès. Ladvins, on trove ossu bén des efants di familles di stok basse ki des parints nén baskicâzants ki volnut k' leus efants aprindexhe li basse. Li rujhe, c' est k' foû del sicole u del famille, li lingaedje ni sieve nén dins l' veye corante, si plind-t i l' Djan-Batisse Coyosse.

Olivier Ongelaer djâza des rujhes po mete ene miete di picârd dins les scoles, paski, årvier do basse, li picârd (ni l' flamin-

mind) n' est nén ricnoxhou på ministere francès d' l' educâcion nâcionâle. Dabôrd ki l' galo, èn ôte lingaedje d' oyi, l' est, lu (a câze del ricnoxhance di

s' vijhén l' burton).

Mâgré k' il overe dins èn institut k' a 270.000 uros d' bud-djet, i gn a waire di dmande po fé des ocupaedjes e picârd dins les veyes et viyaedjes del Picârdeye linwistike (metans des cours po des raprindisses). Portant, on voet ariver toplin des studiants po les cours di picârd a l' univiersité.

Cwand si siervice mete âk so pî ene sawice, i n' trovèt pont d' boute-po-rén ki continouw-rént li minme sacwè les anêyes d' après, pol durancijhî [perenniser].

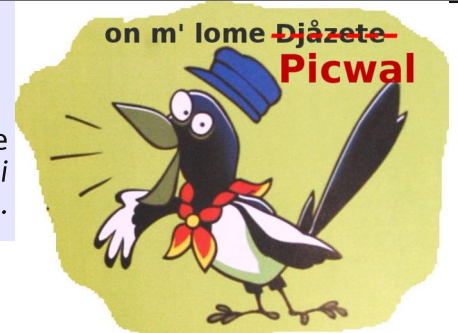

Tant k' a **Ulrike Vogl**, di l' univiersité d' Gant, ele nos djâza del sitouwâcion do flamind et do limbordjwès el Flande.

Disca lanawaire, li seule politike linwistike lavola aveut stî d' ecoraedjî li rfondou neyerlandès. Shuvanmint, les lingaedjes coinreces n' ont nou statut oficire. Lanawaire, les univiersités s' ont metou a studyî li « *tussentaal* », dj' ô Bén on maxhaedje di neyerlandès standârd avou on lingaedje coinrece. Ci pâler la est pus près di l' ABN [Algemeen Beschaafd Nederlands, rifondou neyerlandès] el Holande, et pus près des lingaedjes do payis el Beldjike.

Mins n' a nou vrayi ricweraedje sol flamind el Beldjike, adon ki les Bas Payis ont-st ene institution po çoula, li Maartens Instituut, foirt ovrant sol limbordjwès eyet l' frizon.

Tolminme, gn a on ptit clin-tcha del « Taalunie » (Union Flande-Holande pol lingaedje) po loukî les diferinces inte les câzaedjes do neyerlandès.

Pordjets prumés

L' après-nonne fourit ocupêye på prezintaedje des ût pordjets k' ont wangnî l' plouma (et les çanses). Troes picârd et cwate walons.

Li prumî a esse mostré, ci fourit nosse tchanson « So nosse voye » (loukîz l' Rantoele 89 pp. 19 & 21). Les cénk minutes di clip videyo ont dmandé 30 a 40 eures d' ovraedje di cwate djins (li ratourneu-redjârbeu k' a trossî l' tecse e walon ey radapter les prononçaedjes, li dame di scole k' els a fwait repeter - et k' c' est leye ki tchante li boket d' rape -, l' éndjolisse k' a eredjistré l' tchantaedje, et l' filmeu d' mestî k' a tourné li ptit fime. Les troes prumîs cités (Lucyin Mahin, Floraline Meunier eyet Fabian Beghin) estént dins l' sâle, et c' est Floraline ki prezinta l' pordjet. Li publik a tchaké dins les mwins a tot spi-yî, et dj' a minme yeu on messaedje telefonike di proficiate sol pî sol tchamp dâ Dghan-Flipe Legrand. Minme Mitchî Francârd a stî etourpiné di cist ovraedje la, tantea k' el va prezinter so Tévê-Lux e moes d' setimbe.

Floraline Meunier, li dame di scole, k' eredjistere li boket d' rape

Dji vos câzrè del shûte di l' après-nonne li còp ki vént.

Lucyin Mahin, li 25 di may 2019.

Les crakes dal Blawete et da l' Andri d' Tîne

Istwere di couleur ¹

E moes d' may 1945 a Lidje, n a deus pailetes [*gourgandine, femme légère*] ki djâzèt d' tot et d' rén po passer l' tins.

Li prumire dit a l' ôte k' elle a stou avou on negue amerikin.

Adon l' ôte lyi dmande kimint ki s' cawe esteut et l' prumire lyi respond : « Come ene buze di stouve. »

- Kimint ! Si grosse ?

- Neni don ! Si noere !

On bon moyén po s' è dhaler

On valet s' trove el banke, cwand c' est k' on bodârd [*bandit*] rintere.

Li hapeu prind les djins disconte leu gré, et dmande à valet :

- M' avoz vs veyou haper l' banke ?

- Awè ! dit-st i l' valet.

Adon, li hapeu lyi tire ene bale el tiesse.

I passe à deujhinme ostaedje et lyi dmande li minme kesse :

- M' avoz vs veyou haper l' banke ?

- Mi, neni dit-st i, mins m' feme cial, leye, elle a tot veyou.

1. Les fâves eplaideyes cial ni sont nén todi foirt « onieses ». Mins tot muchiant les dominnes k' on è cåze vola, on s' meskeut [*se prive*] d' on motlî k' on n' sieve waire dins les ôtes sicrijhadjes, et k' on n' aprind seur nén adlé ses parints.

Rén a dclârer

C' est ene grosse oto k' arive a l' frontire :

- Rén a dclârer ?

- O neni, rén do tot, dit-st i l' gros cinsî.

- Drovoz ene miete vosse cofe, dit-st i l' dwanî.

E cofe di l' oto, i gn a on gros moncea d' biyets d' banke.

- Vos n' avoz rén a dclârer, avoz dit enawaire; et ça, cwè çki c' est ?

- Ça, c' est rén do tot ; c' est del fôrêye po mes robetes.

- Des biyets d' banke... del forêye ? I n' mi fâreut nén prinde po ene biesse.

- Obén portant, s' i n' les magnèt nén, i n' âront rén d' ôte !

N a « coxhe » et « coxhe »

On noer sicolî va racuzer l' mwaisse di scole à directeur :

- N a m' professeur ki m' a dit k' dj' esteu-st on mârcticot. C' est on raecisse. I fât fé èn egzimpe.

On houke li professeur ki dit k' c' est ene minte.

- Dji lyi a dit k' s' i trovêve les cours di syince trop målâjheys, i pleut todi candjî d' coxhe, dit-st i l' professeur.

- Li noer sicolî : Vola ! Vos l' veyoz bén, msieu l' directeur. Vo l' la ki ratake !

Inte kifesseus

C' est on curé ki va vey si planket k' est l' curé do viyaedje d' a costé.

- Binamé planket, i fât k' to mi cfesses todroet.

- Awè bén seur ! Dji t' schoûte, dit-st i l' ôte.

- Ir al nute, dj' a rindou vizite a ene bele djonne crapåde ki vneut d' piede si ome. C' esteut po l' ricfoirter, sins nole ôte idêye. Après ene pitite dimeye eure, ele m' a dmandé d' el tchofter et d' lyi fé l' amour. Come di djusse, dj' a dit k' neni. Ele s' a dismoussî et, tote nowe, ele kitapéve si ptit cou dvant mi. Adon dj' a rintré a m' mâjhône tot corant, mins dj' a tolminme petchî paski dj' a loukî ene feme tote nowe.

Adon, l' curé cfesseu lyi dit :

- Come penitince, to vas boere vint lites d' aiwe tos les djoûs so l' tins d' ene samwinne.

- Cwè ? vint lites d' aiwe so l' djoû ?

- Bén k' awè, c' est l' dôze d' on djoû po èn âgne !

Christian Thirion, li 31 di may 2019

Dj'êl va plaker,
Dji creû qu'i m'a fêt
wiyême !

Nèni,
dji n'tûze nin

Adon pwis
...
c'è-st-on
naw
è lét !

Nèni,
dji n'
trouve
nin !

Mây contin

A paradis, Adan s' ala plinde dilé l' Bon Diu, k' il esteut mierseu et k' i n' saveut pus avou cwè ni avou kî djouwer.

Li Bon Diu lyi derit :

- Vos n' estoz mây contin. Infén vola : dji vs vou bén dner ene feme po vs tini kipagneye, fé l' coujhene et rlaver l' mâjhône. Ele si tairè, ele vos schoûtrè sins discuter et ele frè vos cwate voltés... MINS, dji vs riprind ene djambe et on bresse.

- Binamé vos ! ... et avou ene coisse di moens, cwè çki dj' âreu ?

André Mottet, li 30 di may 2019

« Noss' lingadje » 200 pådjes di franc rire (15 €)
Racsegnes : andremottet47@gmail.com

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tåves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz
claudinevoz@hotmail.com

Copinreye di Libin

Tåvlêye di rcâzeus d' walon moen-
nêye pa Jean-Marie Otjacques. Li
dierin vénrdi do moes di 2 eures a
4 eures di l' après-nonne al mât-
jhon d' viyaedje di Libin (sol dilé
d' l' egljhe). Racsegnes : Emilie Le-
cuivre, Culture Haute-Lesse : 061
413 391 et 0498 172 467

Cactaedjes di Mâmdiy

Les londis, a ût eures al nute.

Racsegnes : info@rcw.be

Tåvlêye di Rotchfoirt

Les deujhinme et cwatrinme mier-
kidis do moes. Sâle del pârotche
(rowe di Bhogne, 45, sol costé
d' l' egljhe). Dimandez cwè a Ziré
Malet : d.maletsonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe (Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Sâle do viyaedje, li 3inme mâr-
di do moes Racsegnes : Jean-François
Culot : nwaredodu@skynet.be

Câzreye e walon d' Gouvi

tos les 2inme mierkidis do moes,
inte 2 et 4 eures e tchestea
d' Gouvi. Racsegnes : Christian
Thirion (0474 943 413; [epo-
na53@hotmail.com](mailto:epo-
na53@hotmail.com)).

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus còps so l' moes, les
prumî et l' troejhinme mârdis, di
20 a 22 eures, à locâ d' Electrabel.
Racsegnes : 080 862 679.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-
nonne, al sâle di spòrts, li troe-
jhinme londi do moes. Racsegnes :
Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch
081 655 520

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph
Decossaux 019 634 961.

Tåve di Djmepe-so-Sambe

Li mârdis, ene samwinne so deus.
Racsegnes : Christiane Binamé

Copinreye di Hu

Dimandez les dates des radjoûs a :
bibliohuy.albert@gmail.com

Ovroee walon d' Djerpene

Racsegnes : cabu@skynet.be.

Sicoles di walon

Univiersité des 3 còps 20 di Djiblou

tos les 15 djoûs, li djudi di 1e. 1/2
a 3e. 1/2 di l' après-nonne

Oditwere del Faculté d' Agrono-
meye, sol site del faculté.

Univiersité des 3 còps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures : Rac-
segnes: Anne Delporte, Esplanade
de la paix 8/176, 4040 Hesta;
Denise Willem, Avenue du centre
116, 4821 Dizon-Andrîmont

Les scoles di Bive do waeyén- tins 2019

cénk ashynnes : les **mârdis 1i, 8,
15, 22 et 29 d' octôbe 2019** e
l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e
a 17 e. Racsegnes : [centre.cultu-
rel@bievre.be](mailto:centre.cultu-
rel@bievre.be) u Madi d' Orcîmont
061 511 165.

Stadje escolincieus

Les djudi et vénrdi 4 & 5 di dju-
lete, les Relis namurwès eyet li
Soce Nén Recwârlante CREE met-
nut so pî on stadje escolincieus
[pédagogique] lomé « Fijhans
rtchanter l' cokea » (*Fians rtchan-
ter l' coquia !*). Gn a del plaeece ki po
dijh djins et i s' faleut i ddja rashire
[inscrire] pol 10 di djun. Mins mo-
toit k' al dierinne broke...

Dimandez cwè a Djowele Spierkel
creeasbl@skynet.be. (tel. 081 57
04 61). Ça s' passe 70, Pavêye di
Gramtène [chaussée de Gramp-
tine], a Fâ-les-Tombes (Djeve).
C' est 30 € po les deus djournêyes.

Sol tévé waloncâzante

Des ptitès videyos VoBuze sol
fiesse di Sint-Houbert (waitîz p.
20) et motoit d' Lidje (p. 21) et sol
pitite bale à tamis (p. 17) sont
veyâves a pârti dl Aberteke
<http://aberteke.walon.org> u so
ene ricwirrece (Gogueule u ene
ôte) tot tapant Youtube / walon /
Lucien Mahin.

Sol Daegntoele walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Fimes del tévé walon-câzante,
escoles di Bive, vîs limeros del
Rantoele.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 12.868 ârtikes à 6 di
djun 2019; [http://wa.wikipe-
dia.org](http://wa.wikipe-
dia.org)

Wiccioneaire & DTW

Sol Wiccioneaire, [http://wa.wiktio-
nary.org](http://wa.wiktio-
nary.org), n aveut 21.376 ârtikes à
6 di djun 2019.

Sol DTW, à 1i d' djun 2019, gn av
30.797 intrêyes, inte di zeles,
20888 dedja rfondowes, et 6.214
dedja eto sol Wiccioneaire :
[http://chanae.wa-
lon.org/lh/wa/dic/](http://chanae.wa-
lon.org/lh/wa/dic/)

Libes programes éndjo- likes

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Bates di dvizes e walon sol walon;
Responses às dmandes di mots et
fjhaedje di noûmots. Kesses et
messes so li rfondaedje.

Fesbok walon

Pådjes « Fesbok » avou beacôp do
walon: Pays condruze, Jean Gof-
fart, Blawète, Djozewal Rabulets,
Tchafète et Tchafiaud.

Muzêye do Pârlaedje e l' Ardene

<http://www.museedelaparole.be/>

Sol waibe des rruwes wa- lones

Pådje del Rantoele

<http://www.revues.be/lirantoele>

Djâzante waibe des pârlers d' Beldjike

Li mape del Beldjike avou, à 6 di
djun 2019, **vint-set ponts wa-
lons**, mins eto picârd (3), gâmès
(1), lussimbordjwès (4), wess-
flamind (2) tixhwès braibançon
(3) brusselwès (1) limbordjwès
(4) et ripouwarin (3).

<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>

Rantoele 90 esté 2019

- Ké lingaedje ? (Dominique Heymans) p. 3
 Vôtaedjes 2019: Dominike l'aveut bén dit p. 3
 Ene bressene a pàrt (Jean Cayron) p. 4
 Trôs d' Han e walon (J. Collard & D. Malet) p. 5
 Jean-Michel Saive prind s' pansion (Jean Goffart) p. 6
 Les fonnets del campagne (Lucyin Mahin) p. 7
 Tchant d' Pintcosse (Georges Sfasie) p. 8

Belès-letes

- * Li catchete (V) (Jacques Desmet) pp. 9-10
 * Mode ezès tchamps (rat. Joseph Docquier) p. 15
 * Froumadje di gade (André Mottet) pp. 15-16

- Plantes et biesses del Walonreye e l' esté p. 11
 Fâves-fotos da Jean Goffart & Christian Thirion pp. 12-13
 Sovnis d' vacances (J.P.V.O., J.C., L.M.) p. 14

- Pitite bale à tamis (Willy Leroy) p. 17
 Powinmes sol guere di 14 (Christian Quinet) p. 18
 Renol Hostin et ses ouves (Jean Hamblenne) p. 19
 Fiesse a Sint-Houbert po « Moudes a rvinde » p. 20
 Fiesse às lingaedjes walons a Lidje p. 21
 Crakes del Blawete et fâviretes da André p. 22

